

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ในระยะสี่ทศวรรษที่ผ่านมา การพัฒนาประเทศไทยนับว่ามีการเปลี่ยนแปลงสูงมาก ประเทศหนึ่งของเอเชีย และของโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งอัตราเร่งที่เกิดขึ้นช่วงของทศวรรษหลังนี้ เนื่องจากการปรากฏตัวของกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีสารสนเทศทำให้เกิดการณ์ที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะที่ไหนในโลกนี้จะเป็นที่รับรู้ทันที ทำให้ท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งส่วนเดียวกับโลก การเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปตามโลก เช่นนี้มีความเด่นชัดในหลายด้าน (สุริชัย หวันแก้ว, 2537) เช่น การเปลี่ยนแปลงด้านการเมือง การยุติสงครามเย็น การล่มสลายของระบอบสังคมนิยมรวมศูนย์ของสหภาพโซเวียต และยุติบทบาททางการเมืองของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ด้านเศรษฐกิจต่อภูมิภาคเกิดการรวมตัวเป็นเศรษฐกิจของประเทศในภูมิภาคต่าง ๆ เกิดการล่มสลายทางการเงินการคลังของประเทศไทย และประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ด้านสิ่งแวดล้อมเกิดภาวะโลกร้อนจากชั้นบรรยากาศเป็นรูโหว่ เกิดผลร้ายแรงต่อการทำลายป่าเขตร้อน การทำลายทรัพยากรพันธุกรรมพืช พันธุกรรมสัตว์ และความหลากหลายทางชีวภาพที่เป็นฐานชีวิตในการดำรงชีพของประชาชน เกิดปัญหามลพิษ และเกิดปัญหาการจราจรในเมืองใหญ่ ปัญหาขยะล้นเมือง ปัญหาฝุ่นละออง ด้านสังคม เกิดการย้ายแรงงานจากชนบทสู่เมือง ทำให้ชนบทขาดแรงงาน และในเมืองมีประชากรหนาแน่น มีปัญหาสังคมและความแออัดยัดเยียด ผู้คนเกิดภาวะความเครียด มีการแพร่ระบาดของโรคเอดส์ และยาเสพติด เกิดปัญหามวลชนที่เรียกร้องสิทธิที่ทำกิน ปัญหาสมัชชาคนกลุ่มต่าง ๆ สภาพปัญหาเหล่านี้ต่างเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกันและพร้อมที่จะปะทุปัญหาใหม่เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา โดยไม่สามารถลำดับก่อนและหลังได้อย่างชัดเจนดังแต่ยุคก่อน ๆ ที่ผ่านมา และทวีความรุนแรง และขยายพื้นที่เพิ่มขึ้นมากเรื่อย ๆ (สุทธิพงษ์ วสุโสภาพล, 2541)

ท่ามกลางวิกฤตการณ์และการไหลบ่าของกระแสวัฒนธรรมตามโลกเช่นนี้ทำให้ประเทศเราต้องเผชิญวิกฤตทางสังคม (Social crisis) อย่างน้อย 4 ประการ (ประเวศ วะสี, 2539)

1. ช่องว่างระหว่างรายได้ คนจนชนบทย้ายเข้าสู่เมือง เกิดปัญหาคนจนเมือง
2. การแตกสลายทางสังคม (Social disintegration) เช่น เกิดขึ้นในครอบครัว ในชุมชน ในสถาบันการศึกษา

3. วิกฤตด้านสิ่งแวดล้อม
4. วิกฤตด้านวัฒนธรรม และจิตวิญญาณ

โดยสาเหตุของวิกฤตทางสังคมเป็นเพราะสังคมอ่อนแอ ในขณะที่ความเข้มแข็งไปรวมตัวกันอยู่ที่ภาครัฐ และธุรกิจที่มีพละานุภาพมากดึงดูดสิ่งต่าง ๆ เข้าจนเสียสมดุลย์

สำหรับกรอบคิดในการพัฒนาประเทศไทยนั้นคณะกรรมการนโยบายสังคมแห่งชาติก็ได้มุ่งหาแนวทางที่มีประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาวิกฤตต่าง ๆ ทางสังคมที่มีต่อคนไทยทั้งประเทศ โดยได้มุ่งดำเนินการเพื่อส่งเสริมการปฏิรูปสังคมให้เกิดลักษณะประชาสังคมที่มีการพัฒนาแบบองค์รวม โดยมุ่งเอาคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาตามแนวทางการพัฒนาของแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 และมุ่งเน้นศักยภาพของท้องถิ่นให้สามารถปกครองตนเองได้อย่างเป็นรูปธรรมภายใต้กรอบพัฒนาประชาธิปไตย ใช้ฐานความเข้มแข็งของชุมชนเป็นฐานสำคัญในการลดผลกระทบทางสังคมและสร้างกระบวนการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนต่อไปในอนาคต และให้ส่วนราชการร่วมมือในการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยการปรับเปลี่ยนความคิดท่าทีจากผู้ที่มิชอบหรือเริ่มดำเนินการพัฒนาเองทุกอย่างมาเป็น ผู้กระตุ้น สนับสนุน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมมือร่วมใจ และพัฒนาขีดความสามารถในการทำงานร่วมกับภาคี ทุกฝ่ายเพื่อถักทอสังคมชุมชนให้เข้มแข็ง

คณะรัฐมนตรีมีมติเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2539 เห็นชอบในร่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) ขึ้นสุดท้ายเพื่อประกาศใช้ตั้งแต่ 1 ตุลาคม 2539 ยุทธศาสตร์สำคัญคือ การบริหารจัดการแผนไปสู่การปฏิบัติ ประกอบด้วยการดำเนินงานแบบองค์รวม แนวทางพัฒนาที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การส่งเสริมกระบวนการทำงานแบบพหุภาคีในรูปแบบ “ประชาคมจังหวัด” เพื่อเป็นกลไกหนึ่งในการดำเนินการพัฒนาที่เน้น “คน” เป็นศูนย์กลาง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้ดำเนินการศึกษาทดลองหารูปแบบการทำงานของพหุภาคีเพื่อให้ทุกฝ่ายในสังคมมีส่วนร่วมในการพัฒนาตามแนวทางการพัฒนาชนบท ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและการกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาค ในช่วงแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 8 ได้มอบหมายให้สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ รับผิดชอบโครงการศึกษา และทดลองจัดตั้งประชาคมจังหวัดใน 4 จังหวัด ได้แก่ น่าน ขอนแก่น เพชรบุรี และสงขลา ตั้งแต่ 1 ตุลาคมเป็นต้นมา (คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กรกฎาคม 2539) อย่างไรก็ตาม ปัญหาสังคมและสิ่งแวดล้อมได้สะสม และไม่ได้รับการแก้ไขปัญหาในเวลาอันควรมีผลต่อสุขภาพ และคุณภาพชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่ การแก้ไขมักล่าช้าไม่เป็นไปตามที่ประชาชนต้องการ ผลกระทบของปัญหาสิ่งแวดล้อมบางปัญหาเกิดจากการ

กระทำของบริษัทฯ มีทุนดำเนินการสูง เป็นกลุ่มผลประโยชน์ที่มีทุนดำเนินการจำนวนมากมาย
มหาศาล ดังนั้นเมื่อมีการร้องเรียนโดยประชาชนต่อผลเสียหายด้านสิ่งแวดล้อมต่อการกระทำของ
บริษัทให้ทางราชการดำเนินการแก้ไขมักถูกทำให้ล่าช้าเนื่องจากบริษัทเหล่านี้มีต้นทุนสูงที่มักมี
การช่วยเหลือแก่ทางราชการ ในรูปของการวิจัยหรือการรณรงค์ เผยแพร่ ข้างสารเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม
(Nodori, 1990 , มลวิภา อ้างแล้ว)

ในด้านหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงตามวิถีชีวิตของชุมชนชนบทและเมืองตามโอกาสที่
รับรู้ข่าวสาร ได้เห็นเหตุการณ์ที่ทันทั่วทั้งจากสื่อ ได้รับสินค้า และสิ่งอำนวยความสะดวกอย่าง
กว้างขวางจากวิถีที่ทันสมัย นำสู่เกิดการปรับตัวเรียบ ๆ ในรากฐาน เปลี่ยนแปลงที่โลกทัศน์ และ
เปลี่ยนแปลงในความคาดหวังต่อบทบาทรัฐ และบทบาทเอกชน เป็นกระบวนการทัศน์ใหม่ในการ
พัฒนาชุมชน เป็นกลุ่มทางสังคม ให้มาช่วยกันปฏิบัติการในสิ่งที่เป็นธุระของส่วนรวม ธุระของ
สาธารณะให้หมดไป เกิดเป็นการรวมพลังของภาคประชาชนเพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเป็น
การรวมพลังเพื่อปฏิบัติการเพื่อเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อม เป็นการปฏิบัติการที่ตื่นรู้
และปฏิบัติการที่เรียนรู้อย่างกระตือรือร้น ทั้งนี้อาศัยศักยภาพการร่วมมือในการก่อพลังร่วมจาก
บุคคล เป็นการปฏิบัติการที่ลงมือเองของประชาชนอย่างกระตือรือร้นทำให้เป็นฐานสำคัญของ
การเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงขบวนการเคลื่อนไหว เรียกร้องของประชาชน ได้สร้างปรีศนาขึ้นว่าจะ
อธิบายหรือทำความเข้าใจกับการปรากฏตัวของการเคลื่อนไหวในรูปแบบใหม่ที่มีคุณลักษณะที่
เป็นสาระสำคัญที่จำเป็นต้องอธิบายในหลายประการ ได้แก่

ประการที่ 1 ขบวนการเหล่านี้ไม่ใช่ขบวนการเคลื่อนไหวบนฐานของชนชั้นใดชนชั้นหนึ่ง
เพียงอย่างเดียว

ประการที่ 2 ประเด็นการเคลื่อนไหวไม่ใช่เรื่องแคบ ๆ เกี่ยวกับผลประโยชน์เฉพาะของ
กลุ่มผลประโยชน์ใดกลุ่มหนึ่ง

ประการที่ 3 กระบวนการเคลื่อนไหวเหล่านี้ ไม่ได้เรียกร้องผ่านกลไกการเมืองที่ดำรง
อยู่อย่างเช่น นักการเมือง พรรคการเมือง และมีได้หวังพึ่งกลไกของรัฐอย่างเช่นกระบวนการ
เคลื่อนไหวเรียกร้องในอดีต แต่เป็นการกระทำด้วยตนเอง

ประการที่ 4 เป้าหมายของการเคลื่อนไหวเรียกร้องไม่ใช่เพื่อต้องการช่วงชิงอำนาจรัฐ
หากแต่เป็นการต้องการสร้างกติกาหรือกฎเกณฑ์ชุดใหม่ในการดำเนินชีวิตการรวมกลุ่มกันใน
หลายลักษณะและมีบทบาทในการทำกิจกรรมที่แตกต่างหลายหลากนั้น จังหวัดน่านถือว่ามี
กิจกรรมเหล่านี้ เช่น เครือข่ายองค์กรชุมชนรักษาป่าชุมชน กลุ่มเกษตรยั่งยืน เครือข่ายพระสงฆ์
เครือข่ายองค์กรชุมชนรักษาทรัพยากรสัตว์น้ำ กลุ่มเยาวชน กลุ่มออมทรัพย์ ชมรมอนุรักษ์พรรณพืช

พืชบ้าน กลุ่มทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ถึงแม้ไม่ได้โดดเด่น แต่ก็ถือได้ว่าพลเมืองในชุมชนได้จัดทำ ป้อมปราการที่สำคัญในการต่อต้านกระแสน้ำที่ตามโลกพร้อม ๆ กับการสร้างดุลยภาพแห่งการ พัฒนาขึ้นมาใหม่จนปรากฏชื่อ “กลุ่มฮักเมืองน่าน” เป็นเวทีกลางของเครือข่ายดำรงตนอยู่ ระหว่างอำนาจรัฐและอำนาจตลาด เป็นพลังทวนกระแสในการนำเสนอความคิดและขบวนการใหม่ที่ ผลักดันการปรับเปลี่ยนทิศทางใหม่ของสังคม

กลุ่มฮักเมืองน่านเกิดจากการรวมตัวกันของกลุ่มบุคคล 3 กลุ่ม คือ กลุ่มพระสงฆ์ กลุ่มชาวบ้าน และเยาวชนโดยเริ่มแรกประมาณปี พ.ศ. 2533 โดยแต่เดิมนั้นแต่ละกลุ่มต่างคน ต่างทำไม่เกี่ยวข้องกัน กิจกรรมช่วงแรก ๆ นั้นเป็นการรวมกลุ่มกันในการปกป้องป่าไม้ เพื่อรักษา ผลประโยชน์ของชุมชนให้พ้นจากกลุ่มนายทุนที่เข้ามาสัมปทาน มีกิจกรรมด้านการเกษตรกรรม การรณรงค์ปัญหาสิ่งแวดล้อม ต่อมาได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเครือข่ายที่กว้างขวางขึ้น มีการจัดตั้งศูนย์ประสานงานเครือข่าย จนมีพันธมิตรที่หลากหลาย จนปัจจุบันมีกลุ่มเครือข่ายถึง 7 เครือข่ายกับอีก 293 กลุ่ม ทั่วทั้งจังหวัดน่านแบ่งเป็น เครือข่ายเยาวชน เครือข่ายเกษตรกรรม ยั่งยืน เครือข่ายอนุรักษ์ป่าชุมชน เครือข่ายอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ เครือข่ายออมทรัพย์ เครือข่ายพระ สงฆ์ และเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน ปัจจุบันได้จดทะเบียนเป็นมูลนิธิฮักเมืองน่าน เมื่อปี พ.ศ. 2541

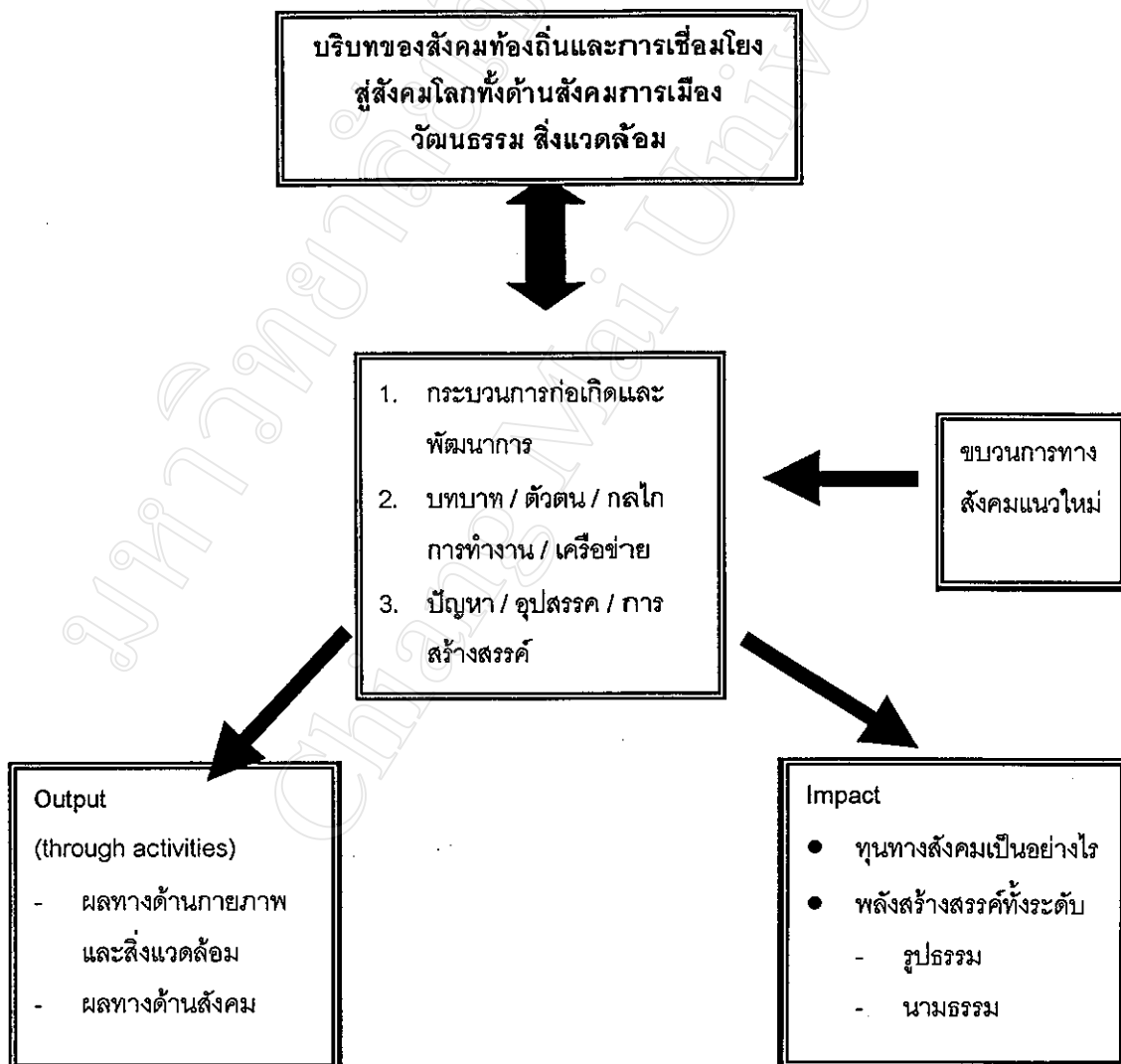
การศึกษากระบวนการทางสังคมแนวใหม่ กรณีศึกษากลุ่มฮักเมืองน่าน เป็นการศึกษาที่ เจาะจงเลือกพื้นที่ของจังหวัดน่านและกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องในเหตุการณ์เพื่อที่จะเข้าใจถึงการ ก่อเกิดและพัฒนาการของขบวนการประชาชนที่เกิดขึ้น รวมถึงผลลัพธ์ และผลกระทบจากการ ปรับตัวจากการจัดตั้งตัวเองขององค์กรภาคประชาชนซึ่งก่อให้เกิดผลตามมาด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ตลอดจนองค์ความรู้ที่เกิดจากขบวนการ

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาถึงการก่อเกิดและพัฒนาการ ของเครือข่ายกลุ่มฮักเมืองน่าน
2. เพื่อศึกษาถึงเงื่อนไขที่นำไปสู่การรวมตัวกันของเครือข่ายกลุ่มฮักเมืองน่าน
3. เพื่อศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ ตลอดจนกลไกการทำงานของ เครือข่ายความร่วมมือของขบวนการ
4. เพื่อศึกษาถึงผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่

1.3 กรอบคิดในการศึกษา

การศึกษาขบวนการทางสังคมแนวใหม่ครั้งนี้ผู้ศึกษาได้เจาะจงเลือกกรณีศึกษาของกลุ่มฮักเมืองน่านในจังหวัดน่าน โดยศึกษาถึงความเป็นมา การก่อเกิด และพัฒนาการ เพื่อเรียนรู้ถึงเหตุปัจจัยที่นำไปสู่ การรวมตัวกันที่นำไปสู่การสร้างบทบาทในการพัฒนา การริเริ่มสร้างสรรค์ การสร้างกลไกการทำงานและเครือข่ายรวมถึงการทำงานของภาคีความร่วมมือของพหุภาคีในแต่ละช่วงเวลา ตลอดจนศึกษาถึงการให้ความหมาย การให้คุณค่า และทัศนะผู้ที่เกี่ยวข้องต่อกระบวนการที่เกิดขึ้น จนเป็นผลลัพธ์ที่เป็นทุนทางสังคมเกิดขึ้น

ภาพที่ 1 แผนภาพแสดงกรอบคิดในการศึกษา

1.4 ขอบเขตในการศึกษา

ขอบเขตด้านพื้นที่การศึกษา

เลือกพื้นที่ศึกษาในบริเวณภาคเหนือตอนบนที่เป็นเมืองกิ่งชนบทกิ่งเมือง คือจังหวัดน่าน เพราะเป็นพื้นที่ที่มีการเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นไปอย่างต่อเนื่องและรับรู้กันในนาม กลุ่มฮักเมืองน่าน นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่ที่มีการเชื่อมโยงสัมพันธ์กับองค์กรภายนอกในมิติสัมพันธ์ที่หลากหลาย

ขอบเขตทางด้านเนื้อหา

การศึกษาวิจัยนี้นำเอา “ ขบวนการฮักเมืองน่าน และเครือข่าย ” เป็นเหตุการณ์ทางสังคมที่สำคัญ และเป็นหน่วยในการวิเคราะห์ โดยแบ่งช่วงเวลาตามเหตุการณ์ที่ผู้เกี่ยวข้องได้ถือว่าเป็นเงื่อนไขสำคัญในการเปลี่ยนแปลง

1. ก่อน พ.ศ.2533 : ช่วงชุมชนพัฒนาตามแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จนถึงชุมชนปรับตัวเป็นกลุ่มทางสังคมที่หลากหลาย และพัฒนารวมตัวเป็นเครือข่ายกลุ่มฮักเมืองน่าน
2. ช่วง พ.ศ.2534 ถึงสิงหาคม พ.ศ. 2536 : ช่วงก่อตั้งกลไกการประสานงานของเครือข่าย เป็นสำนักงานเลขานุการกิจ และขยายตัวของเครือข่าย
3. ช่วง สิงหาคม พ.ศ. 2536 ถึง พ.ศ.2538 : ช่วงปฏิบัติการที่มีลักษณะเป็นพหุภาคี และความร่วมมือจากพันธมิตรที่หลากหลาย
4. ช่วง พ.ศ.2539 ถึงปัจจุบัน : ช่วงการเชื่อมโยงการพัฒนาตามกระแสการพัฒนาประชาธิปไตย และการก่อเกิดประชาคมจังหวัด

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

เครือข่ายฮักเมืองน่าน หมายถึง ข่ายความร่วมมือขององค์กรประชาชนในท้องถิ่น จังหวัดน่าน ได้แก่ เครือข่ายป่าชุมชน เครือข่ายเกษตรอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ เครือข่ายเยาวชน เครือข่ายพระสงฆ์ และอาสาสมัครที่ประสานงานของเครือข่าย

พัฒนาการของเครือข่าย หมายถึง ความร่วมมือกันระหว่างบุคคล ระหว่างกลุ่มองค์กร ในเครือข่ายฮักเมืองน่าน และองค์กรภายนอก ทั้งในด้านเวลา จำนวน และความต่อเนื่องของกิจกรรม

กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง กระบวนการเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แบบมีการปฏิบัติร่วมกัน (Interactive Learning Through Actions) ได้แก่ การศึกษาดูงาน การประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็น การขยายเครือข่ายการเรียนรู้

ศักยภาพของชุมชน หมายถึง ความสามารถของบุคคลในชุมชนในการจัดการปัญหาของตนเอง รวมทั้งความสามารถในการประสานบุคคล และทรัพยากรต่าง ๆ มาใช้ในการเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนา มีการกำหนดทิศทาง สร้างระบบคุณค่า มีวิธีการดำเนินชีวิต พร้อมทั้งปรับตัวรับรู้เท่าทันกับสภาพแวดล้อมต่าง ๆ จากภายนอกชุมชนที่เปลี่ยนไป

เงื่อนไขที่นำสู่การรวมตัวกัน หมายถึง สภาพปัญหาที่เผชิญหน้าของชุมชน ผู้นำนโยบายสาธารณะ และข้อมูลข่าวสารที่กระตุ้นให้บุคคลเกิดความคิด และมีการนำสู่การรวมตัวกันเพื่อกระทำกิจกรรมในการริเริ่มสร้างสรรค์

กลไกการทำงาน หมายถึง คณะบุคคล โครงสร้างการทำงาน การประสานงาน และการเข้าร่วมกิจกรรมของสมาชิก

ผลลัพธ์ หมายถึง ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมทางด้านกายภาพ ด้านสังคม และรวมถึงผลกระทบทั้งรูปธรรม นามธรรม ตลอดจนพลังริเริ่มสร้างสรรค์

การเคลื่อนไหวทางสังคม หมายถึง การรวมกลุ่มของคนในสังคมนั้นซึ่งอาจเกิดจากปัญหาในวิกฤตการณ์ร่วมกัน การสูญเสียผลประโยชน์ ความต้องการการต่อรอง หรืออาจเกิดจากความเชื่อภูมิปัญญา ศาสนา วัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นที่เหมือนกัน นอกจากนี้ยังอาจเกิดจากความต้องการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ความต้องการเห็นการเปลี่ยนแปลง หรือเกิดจากการมีกระแสผลักดันร่วมกัน ลักษณะการรวมตัวดังกล่าวมักเป็นการการรวมตัวที่ไม่เป็นทางการเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และการสมัครใจ แสดงให้เห็นถึงความยั่งยืนและมีพลังในการขับเคลื่อนสังคม

การเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ หมายถึง ความสัมพันธ์ของกลุ่มประชาคม และเป็นการสมาคมติดต่อสื่อสารกันของคนในสังคมที่เป็นอิสระจากรัฐ และกลไกตลาด

การก่อเกิด หมายถึง การเริ่มรวมตัวกันขึ้นของบุคคล กลุ่มบุคคล ในการทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง